

Fitxa

Plànol de la muralla carlina de Granollers (1875)

Josep Muntal i Muns

Tècnic del Museu de Granollers

FITXA TÈCNICA

Ubicació: Museu Militar (Montjuïc, Barcelona)

Origen: Servicio Histórico del Ejército, núm. reg.: SHE 759

Mides: 890 x 800 mm

Núm. registre (MM): 1962-1012

Característiques: dibuix sobre paper sulfuritzat

Estat de conservació: força bo

Plànol de la muralla carlina de Granollers, 1875. (Fotografia: Josep Muntal, MDG)

INTRODUCCIÓ

A mitjan dècada dels noranta, el Museu de Granollers i el Museu d'Història de la Ciutat de Girona van endegar, a partir de la restauració dels seus fons d'armes, un projecte més ampli que també inclouria la investigació i la difusió.

Aquest projecte, que es va concretar a finals d'aquella dècada en l'exposició *L'altra vida de les armes*, va començar, com ja hem apuntat, amb la restauració d'una bona part dels fons d'armes blanques i de foc dels dos museus esmentats. Aquestes tasques de restauració van ser portades a terme per les restauradores Carme Clusellas i Sílvia Garriga. La seva professionalitat, dedicació i interès va portar-les a investigar sobre els objectes, les col·leccions i el col·leccionisme d'armes i la seva historiografia. Un dels primers passos va ser posar-se en contacte amb un dels millors especialistes en armes del nostre país, el senyor Juan Luís Calvó, col·laborador del Museu Militar de Barcelona, situat al castell de Montjuïc.

Com a conseqüència de les consultes i visites al Museu Militar, el senyor Calvó va assabentar les restauradores de l'existència, a l'esmentat museu, d'un original del 1875 del plànol de les defenses de Granollers i els va oferir la possibilitat de fer-ne una fotocòpia per tal que fos lliurada al

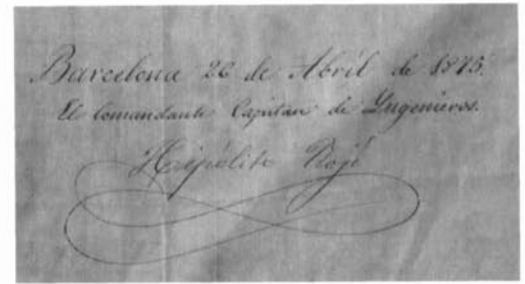
Museu de Granollers. És, doncs, en aquestes circumstàncies que tenim coneixement d'aquest document, que es veurà completat també amb un plànol amb plantes i alçats de l'antiga caserna militar datat el 1851.¹

La data del plànol, 26 d'abril de 1875, ens remet ràpidament al moment de la tercera guerra carlina (1872-1876), que va tenir conseqüències negatives greus a la nostra ciutat, la més important de les quals va ser, el 17 de gener de 1875, el segrestament del batlle i un bon nombre de persones que no van ser alliberades fins un mes més tard, després del pagament d'un quantios rescat que va fer empenyorar la hisenda municipal.

El turbulent moment històric, el resultat d'aquest episodi com a conseqüència d'una important implantació dels liberals a la nostra ciutat i comarca, empenyeren la vila al reforçament de la seva protecció, mitjançant la potenciació d'unes defenses que en endavant podem convenir a anomenar muralles carlines, tot i que, com veurem més endavant, la seva consistència i seguretat foren força relatives.

DESCRIPCIÓ DEL PLÀNOL

El plànol porta per títol *Croquis de la Villa de Granollers y sus defensas*, està fet per la Comandan-

Detall: firma i data del plànol.
(Fotografia: Josep Muntal, MDG)

cia de Barcelona de la Dirección de Subinspección de Cataluña del Cuerpo de Ingenieros del Ejército, a escala 1:2.000, en un tipus de paper que recorda el vegetal i està signat pel «Comandante Capitán de Ingenieros, Hipólito Rojí». Té com a llegenda una explicació en què figuren, en números, la referència de les set portes d'entrada al recinte; en lletres, des de la A a la S majúscules, els tambors (reforços de protecció d'angles i altres parts relativament febles), classificats en tres categories, segons que fossin d'un, dos o tres pisos; amb les tres primeres lletres minúscules, els cossos de guàrdia i, en un resseguit de color vermell, el recinte exterior, mentre que destaca l'existència d'un recinte interior, a l'entorn de la rectoria, església i caserna, remarcats amb un color taronja.

Les muralles carlines de Granollers abracen tot el nucli urbà habitat en aquells moments, i només deixen fora algunes masies i l'hospital i el cementiri dels

¹ El nostre agraïment doncs, d'antuvi, al Museu Militar de Barcelona i al senyor Juan Luis Calvó, per la seva deferència envers la nostra institució, i per la seva col·laboració que s'ampliaria després amb l'assessorament per a l'exposició *L'altra vida de les armes* realitzada en cooperació amb d'altres museus de la Xarxa de Museus Locals de la Diputació de Barcelona, i que, a cura de Carme Clusellas, va ser inaugurada al Museu d'Història de Catalunya, a finals de 1998. Després es va presentar, amb el suport també de la Generalitat de Catalunya, als museus següents: Museu Torre Balldovina de Santa Coloma de Gramenet, Museu de Granollers, Museu de Mataró, Museu de Terrassa, Museu Comarcal de Manresa i Museu d'Història de la Ciutat de Girona.

Detall: centre de la ciutat. (Fotografia: Josep Muntal, MDG)

EQUIVALÈNCIA DELS NOMS DELS CARRERS

Carretera de Barcelona a Vic	Carrers de Prat de la Riba i Alfons IV
Carrer de la Palma	Carrer d'Anselm Clavé fins al de Santa Esperança (?)
Plaça del Bestiar	Carrer d'Anselm Clavé fins al de Sant Roc (?)
Carrer de Bell-lloc	Carrer d'Agustí Vinyamata fins al de Girona
Carrer de l'Enginyer	Carrer de l'Enginyer / Tarafa
Carrer de Vic	Carrer del Sol
Carrer de la Riera	Carrer de Torras i Bages
Plaça de Sant Francesc	Començament del carrer de Corró
Carrer de Sant Francesc	Carrer d'Espí i Grau
Travessia de Caldes	Carrer de les Travesseres
Carrer de Canovelles	Carrer de Catalunya
Carrer de Sant Elies	Carrer de Santa Elisabet
Corredor de Santa Anna	Carrer de Sant Bartomeu
Carrer de Caldes	Carrer de Santa Anna
Plaça de la Font	Plaça de la Porxada del núm. 16 al 20
Plaça de la Constitució	Plaça de la Porxada
Plaça de Sant Bartomeu	Plaça de Folch i Torres
Plaça de Boadas	Plaça de Manel Montanya
Plaça Guillamon (!)	Plaça del Dr. Guillamet
Carrer Ginebreda	Carreró que anava de la plaça de l'Església al carrer de Sant Cristòfol, a mig camí entre el carrer de Ricomà i el de Barcelona
Carrer de Lletjós	Carrer del Príncep de Viana
Carrer de Palou	Carrer de Guayaquil
Antic camí de Barcelona	Continuació del carrer de Sant Jaume
Camí de la Riera	Precedent de l'actual carrer de Sant Josep (documentat arqueològicament com a via medieval a la necròpolis de can Trullàs fins a la darrera utilització amb llambordes de començament de segle xx)
Camí de Sabadell	Carrer d'Annibal, aproximadament

Caputxins. Comença, al sud,² més avall de la plaça de la Corona,³ aproximadament a la cruïlla entre l'actual carrer d'Alfons IV amb els de Navarra i del Bisbe Grivé, on hi hauria una de les portes principals amb el seu cos de guàrdia. La porta sud, la de Barcelona, era, pels detalls que remarca el croquis, una de les més ben protegides, tant a l'entrada com a les cantonades del llenç, amb tambors d'un pis a cada costat.

A llevant, el límit és el talús de la via del tren, desaparegut els anys seixanta del segle xx, després del desplaçament del traçat de la via de la línia MZA que va a Girona cap a la zona de la Font Verda i un cop oberta l'actual avinguda de Sant Esteve. A l'actual carrer de Josep Umbert, conegut popularment per carrer del Pont, perquè el tren passava per sobre el pont de la carretera que anava cap a la Roca i Mataró, hi havia la segona porta, aproximadament a l'indret on ara encara comencen les llambordes, al principi de l'actual avinguda del Parc. La porta és relativament poc important, segurament perquè ja tenia la protecció natural del talús de la via del tren, almenys fins a prop de l'estació, amb la possibilitat de cegar el túnel del pont en cas d'emergència.

En aquesta zona hi ha dos tambors de dos pisos, a banda i banda del reclau que fa l'estació i la seva antiga plaça, actualment la plaça Barangé, que quedarien fora del recinte emmurallat, el

² Seguirem el mateix ordre que els nombres de les portes tal com estan enumerats a l'original, per tant de sud a oest, en sentit contrari al recorregut de les agulles d'un rellotge.

³ Per a la nomenclatura dels carrers i places hem optat per utilitzar sempre que puguem la de l'època, tal com està referida en el croquis. Per veure les equivalències, podeu consultar la taula adjunta.

qual passaria per les tanques o parets del darrere de les cases de l'antic carrer de la Palma i la plaça del Bestiar. Al carrer de Bell-lloc, a la cantonada amb l'actual carrer de Sans, hi havia la tercera porta, amb el segon cos de guàrdia. A la zona on aquest darrer carrer canvia de direcció cap al nord-est, la muralla torna a adreçar-se cap a llevant, amb la cantonada protegida per un tambor de dos pisos força ampli. Més endavant, al carrer de l'Enginyer, hi ha un tambor de dos pisos tancant el carrer.

Més amunt, a la cantonada d'un nou entrant, al començament de l'actual carrer de Girona, un tros abans d'arribar a l'actual travessia de Tarafa, hi ha un tambor d'un pis.⁴ Més cap al nord n'hi havia un altre, segurament a la cantonada de l'actual carrer de les Minetes. El sector de llevant es tancaria, a la cantonada de la carretera de Cardedeu, amb un tambor de dos pisos. El flanc nord encara és més estret que el sud. Hi ha la quarta porta, un tambor d'un pis i el tercer i darrer cos de guàrdia reflectit en el croquis.

El sector nord-oest de la muralla carlina també està format per les tanques dels darreres dels horts i els patis de les cases del carrer de Corró, fins, com hem dit més amunt, la carretera de Cardedeu. A la zona de la capella de Sants Metges no hi ha definida cap entrada, si bé és el punt d'inflexió del traçat cap al primer reforç de

cantonada, que trobem a l'alçada del començament de l'actual carrer Congost fins a la seva perllongació cap a l'actual carrer València, més a l'est de la intersecció amb l'actual carrer de la Font de l'Escot. En aquest lloc hi ha l'únic tambor de tres pisos. Té forma semicircular i és de grans dimensions. Més avall, la muralla segueix aproximadament el traçat de l'actual carrer del mestre Joan Coll i, quan arriba prop del carrer de la Riera, gairebé a la cantonada amb l'actual carrer d'Espanya, hi ha un tambor de dos pisos. La fortificació segueix llavors per l'actual carrer de Catalunya fins al carrer de la Muralla, que anys després rebrà aquest nom precisament perquè la muralla carlina transcorria per la vorera de migdia. En l'angle recte que es forma en desviar-se cap a l'actual carrer de Ponent, hi ha la sisena porta d'entrada, que dóna accés al carrer de Canovelles. Aquest indret, a una vintena de metres de la cantonada est, és l'únic lloc on hem pogut observar-ne els fonaments, força ben conservats, almenys en part, per sota del nivell de l'esmentada vorera, durant unes obres de clauvegueram a primers dels anys vuitanta.

La muralla carlina seguia, doncs, tot el traçat del carrer que porta el seu nom fins a la cantonada de l'actual carrer de Ponent, on hi havia un tambor de dos pisos. Aquest tambor és l'únic, entre tots els del croquis, que està cla-

rament dibuixat de forma totalment circular. El recinte defensiu segueix fins al que seria la cantonada de l'actual carrer del Rec, reforçat amb un altre tambor de dos pisos i des d'aquí, per la vorera nord, arriba fins a la plaça de la Caserna, després de l'obertura de la sisena porta, que mena al carrer de Caldes. Des d'aquí, agafa la paret de la façana de ponent de l'edifici militar cap al carrer de Sant Jaume. La façana de la caserna i la tanca del seu pati d'armes arriben a una mena de baluard que tanca l'accés a la plaça de l'Església i que només està dibuixat en forma semicircular, sense cap més referència explícita de defensa. Des d'aquí la muralla carlina entrava per anar a cercar el llenç de muralla medieval que s'ha conservat en bona part de la seva altura fins a l'actualitat als solars del carrer de Sant Jaume i l'actual carrer del Museu. Des d'aquesta cantonada de la muralla medieval, el recinte defensiu de l'època de la carlinada pren una doble fortificació: per una banda, s'obre en diagonal cap al carrer de Sant Jaume i per l'altra segueix la muralla medieval per donar pas al recinte interior, que passarem a descriure més endavant.

La porta d'aquest sector, la setena i darrera, s'obria al carrer Nou, on hi ha la intersecció entre l'actual carrer del Museu i el de Sant Jaume, i per la forma no seria més que una mena de tanca o cleda. La muralla seguia pel

4 Aquest tambor, que correspondria a la zona de davant de l'actual camp de futbol, és una de les poques restes, conjuntament amb una paret mitgera al cantó de migdia dels Escolapis i la porta de la capella de Sants Metges, que no està marcada en el croquis que presentem, de les quals es té un mínim registre històric i/o arqueològic, segons les informacions de Josep Estrada i Garriga, recollides a la ponència presentada l'octubre de 1981 per Farnés i Sararols, J. *L'assalt de Granollers pels carlins*, i publicada en el recull *Ponències del Centre d'Estudis de l'AC*, l'any 1984. També hi ha publicat en el *Valles del 5* de gener de 1973 una fotografia d'aquest tambor.

carrer de Sant Jaume fins més avall del carrer de Lletjós. En aquest lloc canviava de direcció, cap a l'est, amb un reforç d'un tambor de dos pisos a la cantonada i, després, fent diverses trencadures, segurament seguint les tàpies posteriors de les finques d'aquesta zona, arribava fins al carrer de Barcelona on, a la cantonada amb l'actual carrer de Navarra, hi havia el darrer tambor d'un pis que ja esmentàvem al començament de la descripció.

EL RECINTE INTERIOR

Començant per l'indret que hem descrit més amunt, a la zona conservada de la muralla medieval, en arribar al lloc on aquesta ja no tenia l'alçada suficient, i restava oberta al dret de l'actual carrer de Ricomà, la línia de defensa interior enfila l'angle de la façana de ponent de l'església parroquial de Sant Esteve, on hi havia la portada de l'antiga església romànica.⁵ El recinte de protecció interior segueix arran de les façanes principals de l'església gòtica, la de migdia amb la portada principal i la de llevant amb l'absis. Cap al nord, voreja la capella del Santíssim per anar a reforçar la façana de llevant de la caserna, per la plaça de Sant Bartomeu, la qual seguia la traça de la muralla medieval i, de ben segur es recolzava en els seus fona-

ments, ja que estava perfectament orientada a l'angle de l'actual carrer de la Constància.

Pel que fa a aquest recinte interior, no coneixem cap referència arqueològica que ens remeti a restes de les seves estructures, fora de les que aprofiten la muralla medieval.⁶ Això ens fa pensar que seria una línia de defensa força més estantissa, feta bàsicament amb taulons de fusta i per tal de prendre l'església com a lloc de refugi de la població en cas de perill extrem.⁷

REFERÈNCIES TOPOGRÀFIQUES

Hi ha també alguns altres aspectes remarcables que cal assenyalar pel que fa a la nomenclatura emprada en el plànol. La via del tren està senyalitzada amb el nom de «Línia de Sant Joan de les Abadesses» i, a la vegada, a sota, a l'altre costat de la traça de la via, «Línia de Girona», donant a entendre que estava activa la bifurcació que unia les dues línies, a través de Corró d'Avall, fins a l'estació de les Franqueses, amortitzada els anys seixanta i desmantellada recentment.

També estan remarcats tres turons de la serra de Llevant: de nord a sud, hi ha els noms de Pinós, Reparat i Caputxins. Del primer encara es conserva el nom

a la torre de Pinós,⁸ el segon deu correspondre al turó de les Forques, i el darrer, al barri de la Torreta, prop del que deu ser el camí de la Roca i Mataró, estaria situat prop del lloc que ocupa actualment el Centre d'Educació Infantil i Primària Granul·làrius.

RESUM I CONCLUSIONS

Les defenses de Granollers foren, doncs, pel que s'ha anat traspuant fins ara i tal com reflecteixen diversos treballs,⁹ més aviat un recinte tancat per les tàpies del darrere d'horts i patis de les cases per tal d'assolir el control de mercaderies i d'evitar l'entrada de persones amb malalties contagioses. El croquis que presentem podria ser un projecte o una proposta, si tenim en compte dos fets: està datat després de l'assalt i el segrestament de l'alcalde i altres veïns de la vila, el 17 de gener de 1875, i, el que és més significatiu, abans de l'aprovació municipal de portar a terme la fortificació de la vila, que no s'acorda fins al maig del mateix any, tret que la fortificació ja existís prèviament, com es podria inferir de les informacions que atenyen altres poblacions del país, i que l'acord municipal no fos més que el d'un reforç de l'anomenat recinte interior, per tal de constituir un reducte davant de posteriors amenaces.

5 Algunes dovelles de la portada romànica encara es poden observar *in situ*. Els capitells són exposats a la sala 1 del Museu de Granollers.

6 El núm. 13 de la publicació *L'Excursionista* de l'any 1879 (pàg. 153), fa esment de l'existència d'un tambor de muralla a l'entrada de migdia de l'església gòtica. Arran de la visita al patrimoni parroquial dels representants de l'Associació Catalanista, entre els quals hi havia l'arquitecte Antoni Gaudí, s'hi reflecteixen les gestions que van endegar amb la Capitania General per a la demolició, un cop passada la confrontació civil, del tambor de muralla, ja que emmascarava la portada. L'enderroc del tambor es va fer un temps després. Altrament, s'ha constatat, també arqueològicament, la seva existència en la intervenció de la plaça de l'Església de l'any 2002.

7 «Un informe sobre la fortificació de Caldes de Montbui, 1874». Biblio 3W, *Revista Bibliogràfica de Geografia y Ciencias Sociales*, Universidad de Barcelona, Vol. VIII, núm. 479, 15 de desembre de 2003. [<http://www.ub.es/geocrit/b3w-479.htm>]. [ISSN 1138-9796].

8 Actualment en fase de documentació arqueològica i restauració a càrrec del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona.

9 Vegeu també la ponència presentada l'octubre de 1981 per Farnés i Sararols, J. *L'assalt de Granollers pels carlins*, i publicada en el recull *Ponències del Centre d'Estudis de l'AC*, l'any 1984.

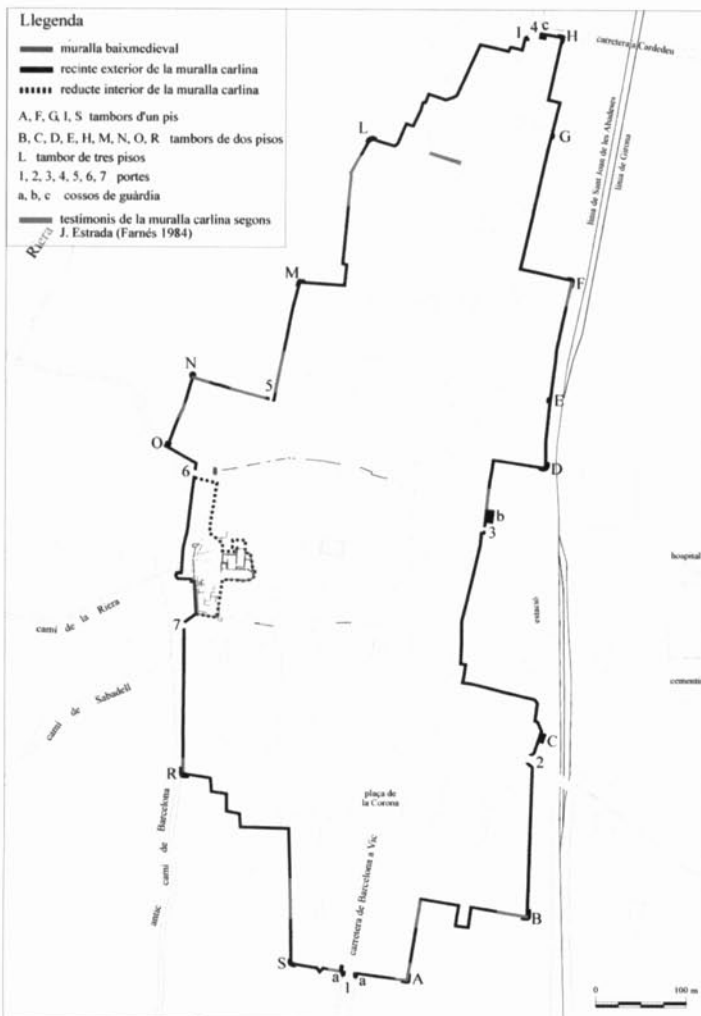
És, doncs, un croquis força complet i acurat i que segueix els mateixos trets que les defenses d'altres pobles de la comarca, com ara i sense anar més lluny, les de Caldes de Montbui i Cardedeu, que van sofrir assalts abans que Granollers i a les quals els liberals granollerins van acudir a ajudar en més o menys mesura, en sentir-se també amenaçats.

Les referències bibliogràfiques que tenim d'aquests dos pobles de la comarca ja ens parlen de defenses específiques, fortins, en referir-se a la utilització de l'església com a refugi, i en el cas

de Cardedeu s'amplia a la casa de la vila per la seva proximitat. En el cas de Granollers preval la protecció de la caserna. No obstant tot això, la utilitat d'aquestes defenses és molt curta en el temps, ja que la tercera guerra carlina acaba al final del mateix any.

Pel que fa a l'anàlisi del croquis¹⁰ podem destacar que de les set portes que s'hi reflecteixen, n'hi ha tres de principals: la sud, a la carretera de Barcelona; la nord, a la de Vic, i l'est a la de Mataró. La seva importància vindria donada perquè eren les úniques en què hi ha cossos de guàrdia.

Reconstrucció del traçat de la muralla carlina de Granollers, segons la informació que apareix en el document original de 1875. (Font: Programa d'Arqueologia Urbana, 2004)

El segon aspecte destacable és el conjunt de reforços a la relativa feblesa del recinte. Són els anomenats tancers, que protegeixen els llenços on hi ha les portes i les cantonades que impliquen canvis de direcció de la fortificació. D'aquests tancers n'hi ha cinc d'un pis, nou de dos i només un de tres pisos.

Un altre element per considerar és el recinte interior de reforç format pel fortí de l'entorn de la caserna i l'església parroquial. Aquest recinte seria el que es va construir posteriorment a l'assalt i segrestament del batlle i altres ciutadans en la carlinada del dia de Sant Antoni, el gener de 1875.

La darrera consideració que cal tenir en compte és el registre arqueològic i històric. En aquest sentit cal determinar que tenim informació de restes d'estructures en diverses zones. Les més significatives són a l'actual carrer de la Muralla, que és un dels pocs llocs on hi havia algun tipus de fonamentació específica, així com també hi ha diversos testimonis en altres indrets, tal com queda reflectit en un plànol que, gràcies a les observacions de Josep Estrada, publica Josep Farnés el 1984.

Aquests registres arqueològics i sobretot documentals que hem anat veient ens haurien de servir d'ajuda i de guia, per tal de tenir-los presents en els casos d'intervencions urbanístiques a les zones afectades i així poder completar amb més seguretat i certesa tota la informació que fins ara tenim de la muralla carlina.

¹⁰ Vegeu la reproducció infogràfica feta per al Programa d'Arqueologia Urbana de Granollers, editat per la Generalitat de Catalunya.